YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO

16 päivänä maaliskuuta 1999 *

Asiassa C-159/97,

jonka Corte suprema di cassazione (Italia) on saattanut tuomioistuimen toimivaltaa ja tuomioiden täytäntöönpanoa yksityisoikeuden alalla koskevan 27 päivänä syyskuuta 1968 allekirjoitetun yleissopimuksen tulkitsemisesta yhteisöjen tuomioistuimessa 3 päivänä kesäkuuta 1971 tehdyn pöytäkirjan nojalla yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi saadakseen tässä kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevassa asiassa

Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA

vastaan

Hugo Trumpy SpA

ennakkoratkaisun edellä mainitun 27.9.1968 tehdyn yleissopimuksen (EYVL 1972, L 299, s. 32), sellaisena kuin se on muutettuna Tanskan kuningaskunnan, Irlannin sekä Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistyneen kuningaskunnan liittymisestä 9 päivänä lokakuuta 1978 tehdyllä sopimuksella (EYVL L 304, s. 1 ja muutettu sanamuoto s. 77) 17 artiklan tulkinnasta,

* Oikeudenkäyntikieli: italia.

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN,

toimien kokoonpanossa: presidentti G. C. Rodríguez Iglesias, jaostojen puheenjohtajat P. J. G. Kapteyn ja P. Jann (esittelevä tuomari) sekä tuomarit G. F. Mancini, C. Gulmann, J. L. Murray, D. A. O. Edward, H. Ragnemalm, L. Sevón, M. Wathelet ja R. Schintgen,

julkisasiamies: P. Léger,
kirjaaja: johtava hallintovirkamies D. Louterman-Hubeau,

ottaen huomioon kirjalliset huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

— Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA, edustajanaan asianajaja Franco di Leo, Genova,

— Hugo Trumpy SpA, edustajinaan asianajaja Kristian Kielland, Genova ja asianajaja Alessandro Sperati, Rooma,

— Italian hallitus, asiamiehenään ulkoasiainministeriön diplomaattisten riitaasioiden osaston osastopäällikkö, professori Umberto Leanza, avustajanaan valtionasiamies Oscar Fiumara,

— Yhdistyneen kuningaskunnan hallitus, asiamiehenään Treasury Solicitor's Departmentin virkamies Lindsey Nicoll, avustajanaan Lawrence Collins, QC,

— Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään oikeudellinen neuvonantaja José Luis Iglesias Buhigues ja oikeudellisessa yksikössä toimiva kansallinen virkamies Enrico Altieri,

ottaen huomioon suullista käsittelyä varten laaditun kertomuksen,

kuultuaan Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA:n, edustajanaan Franco di Leo, Hugo Trumpy SpA:n, edustajanaan asianajaja Maurizio Dardani, Genova, Italian hallituksen, asiamiehenään valtionasiamies Giacomo Aiello, Yhdistyneen kuningaskunnan hallituksen, asiamiehenään Lawrence Collins, ja komission, asiamiehenään oikeudellinen neuvonantaja Eugenio de March, 26.5.1998 pidetyssä istunnossa esittämät suulliset huomautukset,

kuultuaan julkisasiamiehen 22.9.1998 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Corte suprema di cassazione on esittänyt yhteisöjen tuomioistuimelle 24.10.1996 tekemällään päätöksellä, joka on saapunut yhteisöjen tuomioistuimeen 25.4.1997, tuomioistuimen toimivaltaa ja tuomioiden täytäntöönpanoa yksityisoikeuden alalla koskevan 27 päivänä syyskuuta 1968 allekirjoitetun yleissopimuksen tulkitsemisesta yhteisöjen tuomioistuimessa 3 päivänä kesäkuuta 1971 tehdyn pöytäkirjan nojalla 14 ennakkoratkaisukysymystä edellä mainitun, 27.9.1968 tehdyn yleissopimuksen (EYVL 1972, L 299, s. 32), sellaisena kuin se on muutettuna Tanskan kuningaskunnan, Irlannin sekä Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistyneen kuningas-

kunnan liittymisestä 9 päivänä lokakuuta 1978 tehdyllä sopimuksella (EYVL L 304, s. 1 ja muutettu sanamuoto s. 77; jäljempänä yleissopimus), 17 artiklan tulkinnasta.

2 Nämä kysymykset on esitetty asiassa, joka koskee korvausta vahingosta, jonka on väitetty aiheutuneen Argentiinasta Italiaan eri konossementeilla kuljetettujen tavaroiden purkamisessa; asianosaisina ovat Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA (jäljempänä Castelletti), kotipaikka Milano (Italia), jolle tavarat toimitettiin, ja Hugo Trumpy SpA (jäljempänä Trumpy), kotipaikka Genova (Italia), joka on kuljetusyritys Lauritzen Reefers A/S:n (jäljempänä Lauritzen), kotipaikka Kööpenhamina, valtuuttama konsignatääri.

Yleissopimus

3 Yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kappaleen ensimmäisessä ja toisessa virkkeessä säädetään seuraavaa:

"Jos asianosaiset, joista ainakin yhdellä on kotipaikka jossakin sopimusvaltiossa, ovat sopineet, että jonkin sopimusvaltion tuomioistuimen tai tuomioistuinten on ratkaistava jo syntynyt riita tai tietystä oikeussuhteesta syntyvät vastaiset riidat, ovat ainoastaan tuon valtion tuomioistuin tai tuomioistuimet toimivaltaisia ratkaisemaan asian. Sellainen sopimus on tehtävä kirjallisesti tai, jos se on tehty suullisesti, vahvistettava kirjallisesti, tai kansainvälisessä kaupassa sellaista muotoa noudattaen, joka vastaa sellaista kauppatapaa, jonka asianosaiset tunsivat tai joka heidän olisi pitänyt tuntea."

4 Korostettakoon, että tätä sanamuotoa on muutettu pääasian tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen Espanjan kuningaskunnan ja Portugalin tasavallan liittymisestä 26.5.1989 tehdyllä sopimuksella (EYVL L 285, s. 1).

Yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäinen kappale kuuluu nykyään seuraavasti:

"Jos asianosaiset, joista ainakin yhdellä on kotipaikka jossakin sopimusvaltiossa, ovat sopineet, että jonkin sopimusvaltion tuomioistuimen tai tuomioistuinten on ratkaistava jo syntynyt riita tai tietystä oikeussuhteesta syntyvät vastaiset riidat, ovat ainoastaan tuo tuomioistuin tai tuon valtion tuomioistuimet toimivaltaisia ratkaisemaan asian. Tällainen tuomioistuimen toimivaltaa koskeva sopimus on tehtävä:

a) kirjallisesti tai, jos se on tehty suullisesti, vahvistettava kirjallisesti, tai

b) sellaisessa muodossa, joka vastaa asianosaisten välille muodostunutta käytäntöä, tai

c) kansainvälisessä kaupassa sellaista muotoa noudattaen, joka vastaa sellaista kauppatapaa, jonka asianosaiset tunsivat tai joka heidän olisi pitänyt tuntea ja joka on kyseisen tyyppisten sopimusten osapuolten kyseisellä kaupan alalla laajalti tuntema ja säännöllisesti noudattama."

Pääasia

5 Argentiinalaiset eri laivaajat laivasivat tavarat, joiden johdosta riita sai alkunsa, Buenos Airesissa 14.3.1987 annettujen 22 konossementin perusteella Lauritzenin omistamaan alukseen kuljetettavaksi Savoneen (Italia), jossa ne piti toimittaa Castellettille. Tavaroiden purkamisen yhteydessä ilmenneiden vaikeuksien johdosta Castelletti nosti Trumpyä vastaan vahingonkorvauskanteen Tribunale di Genovassa.

6 Trumpy vetosi siihen, että tuomioistuin, jossa asia oli vireillä, ei ollut toimivaltainen tutkimaan asiaa ja perusti väitteensä konossementtien 37. ehtoon, jonka mukaan toimivaltainen tuomioistuin oli Lontoon High Court of Justice.

7 Tämä ehto, joka on laadittu englanniksi kuten kaikki konossementit, joihin se sisältyy, ja joka oli kirjoitettu pienin, mutta luettavin kirjaimin, oli viimeinen maininta painetun asiakirjan kääntöpuolella. Se on laadittu seuraavasti: "The contract evidenced by this Bill of Lading shall be governed by English Law and any disputes thereunder shall be determined in England by the High Court of Justice in London according to English Law to the exclusion of the Courts of any other country" (tässä konossementissa tarkoitettuun sopimukseen sovelletaan Englannin oikeutta ja kaikki sen soveltamisesta johtuvat riidat käsitellään Englannissa Englannin oikeuden mukaan Lontoon High Court of Justicen ollessa toimivaltainen tuomioistuin, eikä minkään muun valtion tuomioistuin ole tältä osin toimivaltainen).

8 Konossementin etusivulla on lomakeosa, joka täytetään laivattujen tavaroiden ominaisuuksiin liittyvillä maininnoilla, sekä huomautus, joka on kirjoitettu näkyvämmin kirjaimin kuin muut ehdot ja jossa viitataan asiakirjan kääntöpuolelle painettuihin ehtoihin. Tämän huomautuksen alle on sijoitettu konossementin päivämäärää ja antopaikkaa koskeva maininta sekä kuljettajan paikallisen asiamiehen allekirjoitus; alkuperäisen laivaajan allekirjoitus on tavaroiden ominaisuuksiin liittyvien maininnojen alapuolella ja kääntöpuolen tekstiä koskevan huomautuksen yläpuolella.

9 Tribunale di Genova hyväksyi oikeudenkäyntiväitteen 14.12.1989 antamassaan tuomiossa arvioiden sille esitetyn konossementin perusteella, että vaikka oikeuspaikkalauseke oli lomakkeessa, jota laivaaja ei ollut allekirjoittanut, se oli pätevä kansainvälisessä kaupassa käytettyjen kauppatapojen nojalla. Corte d'appello di Genova pysytti 7.12.1994 antamallaan tuomiolla Tribunale di Genovan antaman tuomion, mutta se perusteli tuomionsa toisin. Se katsoi konossementit tutkittuaan, että laivaajan allekirjoitus asiakirjan etupuolella merkitsi sitä, että Castelletti oli hyväksynyt kaikki ehdot, mukaan luettuna asiakirjan kääntöpuolella olevat ehdot.

10 Castelletti haki tuomion kumoamista ja esitti, että alkuperäisen laivaajan allekirjoitus ei voinut merkitä sitä, että tämä olisi hyväksynyt kaikki ehdot vaan pelkästään, kuten Castellettin mukaan allekirjoituksen paikasta asiakirjassa ilmenee, allekirjoitusta edeltävät ehdot, jotka liittyvät kuljetettujen tavaroiden ominaisuuksiin.

11 Corte suprema di cassazione katsoi, että tämä väite oli hyväksyttävä ja että alkuperäisen laivaajan allekirjoitus ei voinut merkitä konossementin kaikkien ehtojen hyväksymistä. Corte suprema di cassazione katsoi, että oikeuspaikkalausekkeesta ei ollut sovittu kirjallisesti tai edes suullisesti kirjallisin vahvistuksin, ja totesi, että asian ratkaiseminen edellytti yleissopimuksen 17 artiklan tulkintaa, koska siinä määrätään, että sopimus toimivaltaisesta tuomioistuimesta on tehtävä "kansainvälisessä kaupassa sellaista muotoa noudattaen, joka vastaa sellaista kauppatapaa, jonka asianosaiset tunsivat tai joka heidän olisi pitänyt tuntea".

12 Corte suprema di cassazione päätti siten lykätä asian käsittelyä ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavat kysymykset:

"1) Ensimmäinen yhteisöjen tuomioistuimelle esitettävä kysymys kuuluu seuraavasti:

Yleissopimuksen 17 artiklan alkuperäisen sanamuodon tulkintaa koskevassa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä on edellytetty tässä säännössä oikeuspaikkalausekkeen pätevyydelle asetettujen vaatimusten osalta, että sopimuspuolten tosiasiallinen tahto tehdä tuomioistuimen toimivaltaa koskeva sopimus on selvitettävä ja sitä on suojattava myös silloin, kun sellainen oikeuspaikkalauseke tunnustetaan päteväksi, joka sisältyy konossementtiin, joka kuuluu osana sopimuspuolten välisiin tavanomaisiin liikesuhteisiin; tämän saman oikeuskäytännön mukaan on näytettävä, että näihin liikesuhteisiin sovelletaan sellaisia yleisiä sopimusehtoja (jotka ovat toisen sopimuspuolen eli tässä tapauksessa rahdinkuljettajan laatimat), joihin tämä lauseke sisältyy (ks. asia 71/83, Tilly Russ v. Nova, tuomio 19.6.1984, Kok. 1984, s. 2417, jossa viitataan sellaisiin aikaisempiin tuomioihin, joissa on korostettu, että sopimuspuolten tahdonilmaisun on oltava selkeästi ja täsmällisesti ilmaistu).

Yleissopimuksen 17 artiklaan tehdyllä muutoksella siihen kuitenkin lisättiin normatiivinen käsite kauppatapa (joka sellaisenaan on riippumaton sopimuspuolten tahdosta, ainakin jos siihen selvästi on viitattu tietyssä sopimuksessa), ja tämän perusteella yhteisöjen tuomioistuimelta kysytään, onko vaatimus, jonka mukaan sopimuspuolen on (tosiasiallisesti) tunnettava tämä kauppatapa, tai se, että sopimuspuoli ei omasta syystään tuntenut kauppatapaa, joka sen olisi pitänyt tuntea, riittävä edellytys sille, että tuomioistuimen toimivaltaa koskevan sopimuksen voidaan katsoa olevan jatkuvasti voimassa (kaikissa kyseessä olevan kaltaisissa liikesuhteissa). Toisin sanoen, eikö sopimuspuolten tahdonilmaisuun ole enää kiinnitettävä huomiota, vaikka 17 artiklassa käytetään ilmaisua sopimus on tehtävä, jolla viitataan tahdonilmaisuun eli kauppatapaan (kauppatapalausekkeet)?

2) Toinen kysymys koskee sitä, millaisia merkityksiä ilmaukselle sellaista muotoa noudattaen voidaan antaa, kun sitä tarkastellaan eri näkökulmista. Ensimmäinen näkökulma koskee oikeuspaikkalausekkeen ilmaisutapaa eli sitä, onko sen tarpeen sisältyä asiakirjaan, jonka sen laatinut asianosainen on allekirjoittanut ilmaisten näin tarkoituksensa vedota lausekkeeseen, esimerkiksi siten, että konossementin allekirjoituksen yhteyteen on merkitty nimenomainen viittaus yksinomaista toimivaltaa koskevaan lausekkeeseen, vaikka toinen sopimuspuoli (laivaaja) ei ole tehnyt samanlaista viittausta.

Toisen näkökulman mukaan on selvitettävä, onko tarpeen, että oikeuspaikkalauseketta on erikseen korostettu sopimustekstissä, vai onko riittävää ja tästä syystä merkityksetöntä lausekkeen pätevyyden kannalta, että tämä lauseke on vain yksi monista lausekkeista, joilla säännellään kuljetussopimuksen sisältöä ja vaikutuksia.

Kolmannella näkökulmalla pyritään selvittämään, onko oikeuspaikkalausekkeen laatimiskielen ja sopimuspuolten kansallisuuden välillä oltava jokin yhteys vai riittääkö, että se on laadittu jollakin kansainvälisessä kaupassa yleisesti käytetyllä kielellä.

3) Kolmannella ennakkoratkaisukysymyksellä pyritään selvittämään, onko sopimuksessa määrätyllä toimivaltaisella tuomioistuimella sen lisäksi, että se on jonkin sopimusvaltion tuomioistuin, oltava jokin yhteys sopimuspuolten kansallisuuden ja/tai kotipaikan kanssa taikka sopimuksen täyttämispaikan ja/tai tekopaikan kanssa, vai onko ensiksi mainittu edellytys yksin riittävä niin, ettei tuomioistuimella ole tarpeen olla mitään aineellista yhteyttä kyseiseen sopimussuhteeseen.

4) Neljäs ennakkoratkaisukysymys koskee kauppatavan syntytapaa eli sitä, riittääkö tähän se, että oikeuspaikkalauseke esiintyy vakiintuneesti toimialajärjestöjen tai useiden merikuljetusyritysten antamissa konossementeissa, vai onko tarpeen näyttää, että merikuljetusten käyttäjät (olivatpa ne ammattimaisia tai eivät) ovat konkludenttisesti hyväksyneet toisen sopimuspuolen asettamat ehdot, koska ne eivät lausekkeen jatkuvasta käytöstä huolimatta ole millään tavoin vastustaneet niitä tai esittäneet varauksia niiden suhteen niin, ettei enää voida katsoa, että näiden kahden eri sopimustahon välillä olisi erimielisyyttä.

5) Viides ennakkoratkaisukysymys koskee sitä, miten vakiintunut käytäntö tehdään julkiseksi. Onko tarpeen, että oikeuspaikkalausekkeen sisältävä konossementtilomake jätetään jollekin elimelle (toimialajärjestöön, kauppakamareihin, satamatoimistoihin tms.), jotta siihen voitaisiin tutustua, vai onko se tehtävä julkiseksi jollain muulla tavalla?

6) Kuudennessa ennakkoratkaisukysymyksessä kysytään, onko oikeuspaikkalauseke pätevä siinäkin tapauksessa, että sitä on sopimuksen mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa sovellettavien aineellisten säännösten perusteella pidettävä sopimusehtona, jolla rahdinkuljettajan vastuu poistetaan tai sitä rajoitetaan.

7) Seitsemäs ennakkoratkaisukysymys koskee sitä, voiko asiaa käsittelevä tuomioistuin (muu kuin sopimuksessa määrätty toimivaltainen tuomioistuin) oikeuspaikkalausekkeen pätevyyttä arvioidessaan tutkia sen kohtuullisuuden ja siten sen tavoitteen, joka rahdinkuljettajalla oli sen valitessa muun kuin Brysselin yleissopimuksessa määriteltyjen tavanomaisten perusteiden nojalla tai lex fori -säännön mukaan tavanomaisin perustein määräytyvän toimivaltaisen tuomioistuimen.

8) Kahdeksannella ennakkoratkaisukysymyksellä pyritään selvittämään, onko sen, että useat laivaajat ja/tai konossementin siirronsaajat ovat riitauttaneet oikeuspaikkalausekkeen pätevyyden nostamalla kanteita muissa kuin oikeuspaikkalausekkeen mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa, katsottava osoittavan, että lausekkeen sisällyttäminen konossementtilomakkeisiin ei ole vakiintunut kauppatapa.

9) Yhdeksännellä ennakkoratkaisukysymyksellä pyritään selvittämään, onko kauppatavan oltava vakiintunut kaikissa Euroopan yhteisön jäsenvaltioissa, vai tarkoitetaanko ilmauksella kansainvälinen kauppa sitä, että on riittävää, että tapa on vakiintunut niissä maissa, joilla perinteisesti on hallitseva asema kansainvälisessä kaupassa.

10) Kymmenennellä ennakkoratkaisukysymyksellä pyritään selvittämään, voidaanko kyseiseen kauppatapaan vedota silloin, kun halutaan poiketa yksittäisten valtioiden pakottavasta lainsäädännöstä, kuten esimerkiksi Italian siviililain 1341 §:stä, joka koskee toisen sopimuspuolen laatimia yleisiä sopimusehtoja ja jossa säädetään, että tällaisilla ehdoilla on oikeusvaikutuksia vain, kun toinen sopimuspuoli tunsi ne tai sen olisi pitänyt ne tuntea, ja jossa edellytetään, että lausekkeet, joilla rajoitetaan tuomioistuinten toimivaltaa tai poiketaan tuomioistuinten toimivaltaa koskevista säännöksistä, on vahvistettava erikseen kirjallisesti.

11) Yhdestoista ennakkoratkaisukysymys koskee niitä edellytyksiä, joiden täyttyessä kyseisen lausekkeen sisällyttämistä ennalta laadittuun lomakkeeseen, jota tämän lomakkeen laatijan sopimuskumppani ei ole allekirjoittanut, voidaan pitää viimeksi mainitun sopimuspuolen kannalta erittäin ankarana ja jopa kohtuuttomana.

12) Kahdestoista ennakkoratkaisukysymys koskee sitä, onko silloin, kun selvitetään, onko kauppatapa tunnettu tai olisiko sopimuspuolen pitänyt tuntea se, edellä viidennessä kysymyksessä mainitun edellytyksen lisäksi otettava huomioon käytetty konossementtiasiakirja, jonka kääntöpuolelle on painettu useita sopimuslausekkeita (ks. edellä toinen ennakkoratkaisukysymys).

13) Kolmannellatoista ennakkoratkaisukysymyksellä halutaan selvittää, miten voidaan määritellä, kuka on se oikeussubjekti, joka tunsi tai jonka olisi pitänyt

tuntea kauppatapa: onko kyseessä tällöin alkuperäinen laivaaja, vaikkei tämä olisikaan sopimusvaltion (käsiteltävänä olevassa asiassa Argentiinan) kansalainen, vai riittääkö, että kysymyksessä on sellainen konossementin siirronsaaja, joka on jonkin sopimusvaltion (käsiteltävänä olevassa asiassa Italian) kansalainen?

14) Neljännellätoista ennakkoratkaisukysymyksellä halutaan selvittää, viitataanko ilmauksella olisi pitänyt tuntea vilpittömään mieleen ja rehellisyyteen tietyn sopimuksen teossa, vai harjoitettuun toimintaan nähden tavanomaiseen huolellisuuden käsitteeseen, kun otetaan huomioon vaatimus, jonka mukaan jokaisen sopimuspuolen on tunnettava täydellisesti kansainväliseen kauppaan liittyvä yleinen käytäntö edellä yhdeksännessä kysymyksessä tarkoitetussa merkityksessä."

Ennakkoratkaisukysymykset

13 Aluksi on muistettava, että yhteisöjen tuomioistuin katsoi asiassa 24/76, Estasis Salotti, 14.12.1976 antamassaan tuomiossa (Kok. 1976, s. 1831, 9 kohta), että kun oikeuspaikkalauseke sisältyy toisen sopimuspuolen käyttämälle kirjepaperille kirjoitetun sopimuksen kääntöpuolelle, 17 artiklan edellytykset eivät täyty; asia on toisin silloin, kun sopimuspuolten allekirjoittamassa sopimustekstissäkin on nimenomainen viittaus oikeuspaikkalausekkeen sisältäviin yleisiin ehtoihin.

14 On myös muistutettava, että yleissopimuksen tulkitsemisesta yhteisöjen tuomioistuimessa 3.6.1971 tehdyn pöytäkirjan mukainen ennakkoratkaisumenettelyä koskeva toimivallan jako huomioon ottaen yksinomaan kansallisen tuomioistuimen tehtävänä on määritellä niiden kysymysten sisältö, jotka se aikoo esittää yhteisöjen tuomioistuimelle. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan näet yksinomaan kansallisen tuomioistuimen, jossa asia on vireillä ja joka vastaa annettavasta ratkaisusta, tehtävänä on kunkin asian erityispiirteiden perusteella harkita, onko ennakkoratkaisu tarpeen asian ratkaisemiseksi ja onko sen yhteisöjen tuomioistuimelle esit-

tämillä kysymyksillä merkitystä asian kannalta (asia C-220/95, Van den Boogaard, tuomio 27.2.1997, Kok. 1997, s. I-1147, 16 kohta ja asia C-295/95, Farrell, tuomio 20.3.1997, Kok. 1997, s. I-1683, 11 kohta).

15 Esitettyjen kysymysten sanamuodosta ilmenee, että kansallinen tuomioistuin pyytää täsmennystä ainoastaan neljään seikkaan, joita yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kappaleen toisen virkkeen kolmannen vaihtoehdon mukaisen, kauppatapaa vastaavaa muotoa noudattaen tehdyn oikeuspaikkalausekkeen pätevyys edellyttää, eli seuraaviin seikkoihin:

— ovatko sopimuspuolet hyväksyneet lausekkeen (ensimmäinen kysymys);

— kansainvälisessä kaupassa noudatetun kauppatavan käsite (yhdeksäs, neljäs, viides ja kahdeksas kysymys);

— noudatetun muodon käsite (toinen, yhdestoista ja kymmenes kysymys) ja

— tuntevatko sopimuspuolet kauppatavan (kolmastoista, neljästoista ja kahdestoista kysymys)

16 Kysymyksistä käy myös ilmi, että kansallinen tuomioistuin pyrkii selvittämään, onko yleissopimuksen 17 artiklassa määrätty mahdollisista rajoituksista valittavan oikeuspaikan suhteen (kolmas, seitsemäs ja kuudes kysymys).

Ensimmäinen kysymys, joka koskee sitä, ovatko sopimuspuolet hyväksyneet oikeuspaikkalausekkeen

17 Kansallinen tuomioistuin haluaa selvittää ensimmäisellä kysymyksellään, edellytetäänkö yleissopimuksen 17 artiklassa, sellaisena kuin se on muutettuna 9.10.1978 tehdyllä liittymissopimuksella ja siltä osin kuin siinä viitataan kauppatavan käsitteeseen kuitenkin käyttäen ilmaisua "sopimus on tehtävä", välttämättä sitä, että on todettu, että sopimuspuolet ovat hyväksyneet oikeuspaikkalausekkeen.

18 Tältä osin on muistettava, että 17 artiklan alkuperäisessä sanamuodossa oikeuspaikkalausekkeen pätevyyden edellytyksenä oli, että siitä oli sovittu kirjallisesti tai, jos siitä oli sovittu suullisesti, se oli vahvistettava kirjallisesti, ja 9.10.1978 tehdyllä liittymissopimuksella lisättiin kansainvälisen kaupan erityisten kauppatapojen ja vaatimusten mukaisesti yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kohdan toiseen virkkeeseen kolmas vaihtoehto, jonka mukaan kansainvälisessä kaupassa voidaan pätevästi sopia oikeuspaikkalausekkeesta sellaista muotoa noudattaen, joka vastaa sellaista kauppatapaa, jonka asianosaiset tunsivat tai joka heidän olisi pitänyt tuntea (asia C-106/95, MSG, tuomio 20.2.1997, Kok. 1997, s. I-911, 16 kohta).

19 Yhteisöjen tuomioistuin totesi edellä mainitussa asiassa MSG antamansa tuomion 17 kohdassa, että 17 artiklaan tehdystä lievennyksestä huolimatta sopimuspuolten suostumuksen tosiasiallisuus on aina yksi tämän määräyksen tavoitteista, sillä määräyksen perusteena on heikomman sopimuspuolen suojeleminen estämällä se, että yhden sopimuspuolen sopimukseen sisällyttämät oikeuspaikkalausekkeet jäisivät huomaamatta.

20 Yhteisöjen tuomioistuin lisäsi kuitenkin, että 17 artiklaan tehtyjen muutosten perusteella voidaan olettaa tällaisen hyväksymisen olemassaolo, jos tältä osin on olemassa kyseisellä kansainvälisen kaupan alalla vakiintuneita kauppatapoja, jotka nämä sopimuspuolet tunsivat tai jotka niiden olisi pitänyt tuntea (em. asia MSG, tuomion 19 ja 20 kohta).

21 Ensimmäiseen kysymykseen on näin ollen vastattava, että yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kappaleen toisen virkkeen kolmatta vaihtoehtoa on tulkittava siten, että sopimuspuolten katsotaan hyväksyneen oikeuspaikkalausekkeen, kun niiden käyttäytyminen vastaa sillä kansainvälisen kaupan alalla, jolla ne toimivat, noudatettua kauppatapaa, jonka sopimuspuolet tunsivat tai joka niiden olisi pitänyt tuntea.

Yhdeksäs, neljäs, viides ja kahdeksas kysymys, jotka koskevat kansainvälisessä kaupassa noudatetun kauppatavan käsitettä

22 Kansallinen tuomioistuin haluaa näillä kysymyksillään saada selvitystä siihen, missä valtiossa kauppatavan on oltava vakiintunut, kauppatavan syntytapaan ja siihen, miten kauppatapa tehdään julkiseksi, sekä edelleen konossementtiin sisältyvän oikeuspaikkalausekkeen riitauttamista koskevien kanteiden seurauksista sen suhteen, onko alalla olemassa jokin kauppatapa.

23 Yhteisöjen tuomioistuin katsoi edellä mainitussa asiassa MSG annetun tuomion 21 kohdassa, että kansallisen tuomioistuimen asiana on ensinnäkin arvioida, onko kyseessä kansainvälisen kaupan sopimus, ja toiseksi tarkastaa, onko sillä kansainvälisen kaupan alalla, jolla kyseiset sopimuspuolet toimivat, olemassa kauppatapaa.

24 Ensimmäisen kohdan osalta on selvää, että pääasian kohteena oleva sopimus koskee kansainvälistä kauppaa.

25 Toisen kohdan osalta yhteisöjen tuomioistuin täsmensi edellä mainitussa asiassa MSG annetun tuomion 23 kohdassa, että kauppatavan olemassaoloa ei pidä ratkaista jonkin sopimusvaltion lainsäädännön perusteella eikä sitä pidä myöskään arvioida

yleiseen kansainväliseen kauppaan nähden vaan sen kaupan alan osalta, jolla sopimuspuolet harjoittavat toimintaansa.

26 Yhteisöjen tuomioistuin täsmensi edelleen edellä mainitussa asiassa MSG annetun tuomion 23 kohdassa, että kyseisellä kaupan alalla on olemassa jokin kauppatapa erityisesti silloin, kun alalla toimivat noudattavat yleisesti ja säännöllisesti tiettyä käytäntöä tehdessään tietyntyyppisiä sopimuksia.

27 Ei siten ole tarpeen, että tällainen käytäntö olisi vakiintunut tietyissä maissa eikä varsinkaan kaikissa sopimusvaltioissa. Se, että niiden maiden toimijat, joilla on hallitseva asema kyseisen kansainvälisen kaupan alalla, noudattavat yleisesti ja säännöllisesti jotakin käytäntöä maassaan, voi olla kauppatavan olemassaolon toteennäyttämistä helpottava seikka. Ratkaisevana arviointiperusteena on kuitenkin sen selvittäminen, noudattavatko toimijat sillä kansainvälisen kaupan alalla, jolla sopimuspuolet toimivat, yleisesti ja säännöllisesti tiettyä käytäntöä.

28 Koska yleissopimuksen 17 artiklassa ei ole määrätty kauppatavan julkistamisesta, on todettava, kuten julkisasiamies on ratkaisuehdotuksensa 152 kohdassa huomauttanut, että vaikka mahdollinen julkistaminen, joka voitaisiin toteuttaa toimittamalla oikeuspaikkalauseke tiedoksi sellaisille yhdistyksille tai järjestöille, jotka ovat erikoistuneet oikeuspaikkalausekkeen sisältävien esipainettujen lomakkeiden laatimiseen, voisi helpottaa yleisesti ja säännöllisesti noudatetun käytännön toteennäyttämistä, sitä ei voida vaatia kauppatavan olemassaolon osoittamiseksi.

29 Kauppatavalle ominaisia seikkoja vastaava käytäntö ei lakkaa olemasta kauppatapa riitauttamisen vuoksi, vaikka näitä riitauttamisia olisi huomattavan paljonkin, jos kauppatapaa kuitenkin noudatetaan yleisesti ja säännöllisesti kyseisellä alalla tämäntyyppisten sopimusten osalta. Siten se seikka, että useat laivaajat ja/tai konossementin siirronsaajat ovat riitauttaneet oikeuspaikkalausekkeen pätevyyden nostamalla kanteita muissa kuin oikeuspaikkalausekkeen mukaan toimivaltaisissa

tuomioistuimissa, ei aiheuta sitä, että tämän lausekkeen sisällyttäminen näihin asiakirjoihin lakkaisi olemasta kauppatapa, kunhan osoitetaan, että lauseke vastaa yleisesti ja säännöllisesti noudatettua käytäntöä.

30 Yhdeksänteen, neljänteen, viidenteen ja kahdeksanteen kysymykseen on siis vastattava, että yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kappaleen toisen virkkeen kolmatta vaihtoehtoa on tulkittava seuraavasti:

Kauppatavan olemassaolo, joka on todettava sillä kaupan alalla, jolla sopimuspuolet harjoittavat toimintaansa, on näytetty toteen, kun alalla toimivat noudattavat yleisesti ja säännöllisesti tiettyä käytäntöä tehdessään tietyntyyppisiä sopimuksia.

Ei ole tarpeen, että tällainen käytäntö näytetään toteen tiettyjen maiden eikä varsinkaan kaikkien sopimusvaltioiden osalta.

Kauppatavan tietynlaista julkistamista ei voida systemaattisesti vaatia.

Kauppatapaa vastaava käytäntö ei lakkaa olemasta kauppatapa oikeuspaikkalausekketta koskevan riitauttamisen vuoksi.

Toinen, yhdestoista ja kymmenes kysymys, jotka koskevat noudatettavan muodon käsitettä

31 Toisessa kysymyksessään kansallinen tuomioistuin kysyy niistä konkreettisista vaatimuksista, joita yleissopimuksen 17 artiklan mukainen käsite 'noudatettava muoto' edellyttää. Se kysyy tarkemmin ottaen, onko oikeuspaikkalausekkeen välttämättä sisällyttävä kirjalliseen sopimukseen, jossa on sopimuksen laatineen sopimuspuolen allekirjoitus ja siinä viittaus lausekkeeseen, täytyykö lausekkeen erottua korostettuna muista sopimusehdoista ja onko sen laatimiskielen liityttävä sopimuspuolten kansallisuuteen.

32 Yhdestoista kysymys koskee niitä edellytyksiä, joiden täyttyessä kyseisen lausekkeen sisällyttämistä lomakkeeseen, jota lomakkeen laatijan sopimuskumppani ei ole allekirjoittanut, voidaan pitää viimeksi mainitun sopimuspuolen kannalta liian ankarana ja jopa kohtuuttomana.

33 Kymmenennessä kysymyksessään kansallinen tuomioistuin kysyy, voidaanko yleissopimuksen 17 artiklan mukaan vedota sellaiseen kauppatapaan, joka poikkeaa joidenkin sopimusvaltioiden sellaisista pakottavista säännöksistä, jotka koskevat oikeuspaikkalausekkeen muotovaatimuksia.

34 Tältä osin on huomattava, että yhteisöjen tuomioistuin katsoi asiassa 150/80, Elefanten Schuh, 24.6.1981 antamassaan tuomiossa (Kok. 1981, s. 1671, 25 kohta), että 17 artiklan tavoitteena on se, että juuri siinä määrätään oikeuspaikkalauseketta koskevista muotovaatimuksista, jotta taattaisiin oikeusvarmuus ja varmistettaisiin sopimuspuolten hyväksyminen.

35 Tämän johdosta oikeuspaikkalausekkeen pätevyys voi edellyttää erityisen muotomääräyksen noudattamista ainoastaan, jos tämä määräys liittyy 17 artiklassa asetettuihin vaatimuksiin.

36 Kansallisen tuomioistuimen tehtävänä on siten tutkia kyseisen kansainvälisen kaupan alan kauppatavat määritellessään, onko sen käsiteltävänä olevassa asiassa oikeuspaikkalausekkeen tosiasiallinen esittämistapa, mukaan luettuna sen laatimiskieli ja lausekkeen sisällyttäminen lomakkeeseen, jota lomakkeen laatijan sopimuskumppani ei ole allekirjoittanut, sellaisen muodon mukainen, joka vastaa tätä kauppatapaa.

37 Yhteisöjen tuomioistuin täsmensi edellä mainitussa asiassa Elefanten Schuh antamansa tuomion 26 kohdassa, etteivät sopimusvaltiot voi määrätä oikeuspaikkasopimuksiin sisällytettäviksi muita kuin yleissopimuksessa määrättyjä muotovaatimuksia.

38 Näin ollen kansalliset säännökset, joissa edellytetään ylimääräisten muotovaatimusten noudattamista, eivät voi olla esteenä 17 artiklassa viitatun kauppatavan soveltamiselle.

39 Toiseen, yhdenteentoista ja kymmenenteen kysymykseen on siten vastattava, että yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kappaleen toisen virkkeen kolmatta vaihtoehtoa on tulkittava siten, että noudatettavan muodon käsitteeseen liittyviä konkreettisia vaatimuksia on arvioitava yksinomaan kyseisen kansainvälisen kaupan alan kauppatavan perusteella ilman, että kansallisten säännösten mukaiset mahdolliset erityisvaatimukset otettaisiin huomioon.

Kolmastoista, neljästoista ja kahdestoista kysymys, jotka liittyvät siihen, tuntevatko sopimuspuolet kauppatavan

40 Näillä kysymyksillään kansallinen tuomioistuin pyrkii selvittämään, minkä sopimuspuolista on tunnettava kauppatapa, onko sopimuspuolen kansallisuudella tältä

osin merkitystä, sekä lisäksi, miten hyvin sopimuspuolen on tunnettava kauppatapa, onko se tehtävä julkiseksi, ja mikäli tarpeen, missä muodossa tämä on tehtävä oikeuspaikkalausekkeen sisältävissä esipainetuissa lomakkeissa.

41 Yhteisöjen tuomioistuin katsoi näistä ensimmäisen seikan osalta edellä mainitussa asiassa Tilly Russ antamansa tuomion 24 kohdassa, että mikäli konossementtiin sisältyvä oikeuspaikkalauseke on pätevä 17 artiklan mukaisessa merkityksessä laivaajan ja rahdinottajan välisessä suhteessa, siihen voidaan vedota myös konossementin siirronsaajaan nähden, kun sovellettavan kansallisen oikeuden mukaan laivaajan oikeudet ja velvollisuudet ovat siirtyneet konossementin siirronsaajalle.

42 Koska lausekkeen pätevyyttä 17 artiklaan nähden on arvioitava alkuperäisiin sopimuspuoliin nähden, kauppatavan tuntemista on arvioitava näiden samojen sopimuspuolten osalta, eikä niiden kansallisuus vaikuta tähän tutkintaan.

43 Edellä mainitussa asiassa MSG annetun tuomion 24 kohdasta ilmenee toisen seikan osalta, että se, että sopimuspuolet tunsivat käytännön tai heidän olisi pitänyt se tuntea, voidaan näyttää toteen muun muassa osoittamalla, että ne olivat aiemmin olleet liikesuhteessa keskenään tai muiden kyseisellä alalla toimivien kanssa tai että tietty käytäntö on jollakin alalla riittävän tunnettu sen takia, että sitä noudatetaan niin yleisesti ja säännöllisesti tietyntyyppisiä sopimuksia tehtäessä, että sen voidaan katsoa olevan vakiintunut käytäntö.

44 Kolmannen seikan osalta voidaan todeta, että koska yleissopimuksessa ei määrätä näytöstä, jota voidaan esittää sen osoittamiseksi, että sopimuspuolet tunsivat kauppatavan, on katsottava, että vaikka mahdollinen julkaiseminen, joka annetaan sellaisten yhdistysten ja järjestöjen tehtäväksi, jotka ovat erikoistuneet oikeuspaikkalausekkeen sisältävien esipainettujen lomakkeiden laatimiseen, voisi helpottaa vaaditun näytön esittämistä, se ei voi olla välttämätöntä.

45 Kolmanteentoista, neljänteentoista ja kahdenteentoista kysymykseen on siten vastattava, että yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kappaleen toisen virkkeen kolmatta vaihtoehtoa on tulkittava siten, että sitä seikkaa, tunsivatko sopimuspuolet kauppatavan, on arvioitava oikeuspaikkalausekkeen sisältämän sopimuksen alkuperäisten sopimuspuolten osalta, eikä niiden kansallisuudella ole tältä osin merkitystä. Sopimuspuolten katsotaan tuntevan kauppatavan riippumatta sen julkistamistavasta, kun sillä kaupan alalla, jolla sopimuspuolet toimivat, noudatetaan tiettyä käytäntöä niin yleisesti ja säännöllisesti tietyntyyppisiä sopimuksia tehtäessä, että sen voidaan katsoa olevan vakiintunut käytäntö.

Kolmas, seitsemäs ja kuudes kysymys, jotka koskevat valittavaa tuomioistuinta

46 Näillä kysymyksillään kansallinen tuomioistuin kysyy yleissopimuksen 17 artiklassa mahdollisesti asetetuista rajoituksista valittavan tuomioistuimen suhteen. Se haluaa saada selvitystä siihen, onko tarpeen, että sopimuspuolet valitsevat sellaisen tuomioistuimen, jolla on jonkinlainen liittymä asiaan, ja voiko tuomioistuin, jossa asia on vireillä, tutkia lausekkeen pätevyyden sekä sen sopimuspuolen tarkoituksen, joka oli sisällyttänyt lausekkeen sopimukseen, sekä edelleen, vaikuttaako se, että valitussa tuomioistuimessa sovellettavat aineelliset säännökset merkitsevät tämän sopimuspuolen vastuun keventymistä, lausekkeen pätevyyteen.

47 Tältä osin on syytä muistaa, että yleissopimuksessa ei määrätä aineellisista oikeussäännöistä (asia 25/79, Sanicentral, tuomio 13.11.1979, Kok. 1979, s. 3423, 5 kohta), vaan sen tavoitteena on tuomioistuinten kansainvälistä toimivaltaa koskevien yhdenmukaisten sääntöjen luominen (asia C-269/95, Benincasa, tuomio 3.7.1997, Kok. 1997, s. I-3767, 25 kohta).

48 Kuten yhteisöjen tuomioistuin on useaan otteeseen todennut, yleissopimuksen yhtenä tavoitteena olevan oikeusvarmuuden periaatteen mukaista on, että asiaa käsittelevä kansallinen tuomioistuin voi helposti tutkia oman toimivaltansa yleissopimuksen sääntöjen perusteella, ilman että sen täytyy tutkia pääasiaa (asia 34/82, Peters, tuomio 22.3.1983, Kok. 1983, s. 987, 17 kohta; asia C-288/92, Custom Made

Commercial, tuomio 29.6.1994, Kok. 1994, s. I-2913, 20 kohta ja em. asia Benincasa, tuomion 27 kohta). Edellä mainitussa asiassa Benincasa antamansa tuomion 28 ja 29 kohdassa yhteisöjen tuomioistuin täsmensi, että tavoite oikeusturvan takaamisesta siten, että sopimuspuolilla on mahdollisuus määrätä varmasti toimivaltainen tuomioistuin, on toteutettu yleissopimuksen 17 artiklassa vahvistamalla tiukat muotomääräykset, sillä tämän säännöksen tavoitteena on määrittää selvästi ja täsmällisesti sopimusvaltion tuomioistuin, jolla on yksinomainen toimivalta osapuolten yhteisen tahdon mukaisesti.

49 Tästä seuraa, että tuomioistuimen valintaa voidaan arvioida vain niillä perusteilla, jotka liittyvät 17 artiklassa määrättyihin vaatimuksiin.

50 Tällä perusteella yhteisöjen tuomioistuin on jo useaan otteeseen todennut, että yleissopimuksen 17 artiklassa ei oteta huomioon mitään objektiivisesti määriteltyä liittymää riidan ja määrätyn tuomioistuimen välillä (asia 56/79, Zelger, tuomio 17.1.1980, Kok. 1980, s. 89, 4 kohta; em. asia MSG, tuomion 34 kohta ja em. asia Benincasa, tuomion 28 kohta).

51 Samalla perusteella pääasiassa kyseessä olevan kaltaisessa tilanteessa on syytä sulkea pois lausekkeen pätevyyttä ja sen sopimukseen sisällyttäneen sopimuspuolen tavoitetta koskeva ylimääräinen valvonta, eikä valitussa tuomioistuimessa sovellettavien vastuuta koskevien aineellisten sääntöjen voida katsoa vaikuttavan kyseisen oikeuspaikkalausekkeen pätevyyteen.

52 Tämän vuoksi kolmanteen, seitsemänteen ja kuudenteen kysymykseen on vastattava, että yleissopimuksen 17 artiklan ensimmäisen kappaleen toisen virkkeen kolmatta vaihtoehtoa on tulkittava siten, että oikeuspaikkalausekkeessa määrätyn tuomioistuimen valintaa voidaan arvioida vain niillä perusteilla, jotka liittyvät

17 artiklassa määrättyihin vaatimuksiin. Perusteilla, jotka koskevat liittymää riidan ja valitun tuomioistuimen välillä, lausekkeen pätevyyttä tai valitussa tuomioistuimessa sovellettavia vastuuta koskevia aineellisia sääntöjä, ei ole merkitystä näiden vaatimusten kannalta.

Oikeudenkäyntikulut

53 Yhteisöjen tuomioistuimelle huomautuksensa esittäneille Italian ja Yhdistyneen kuningaskunnan hallituksille ja komissiolle aiheutuneita oikeudenkäyntikuluja ei voida määrätä korvattaviksi. Pääasian asianosaisten osalta asian käsittely yhteisöjen tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevan asian käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta.

Näillä perusteilla

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN

on ratkaissut Corte suprema di cassazionen 24.10.1996 tekemällään päätöksellä esittämät kysymykset seuraavasti:

Tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden täytäntöönpanosta yksityisoikeuden alalla 27 päivänä syyskuuta 1968 tehdyn yleissopimuksen, sellaisena kuin se on muutettuna Tanskan kuningaskunnan, Irlannin sekä Ison-Britannian ja

Pohjois-Irlannin yhdistyneen kuningaskunnan liittymisestä 9 päivänä lokakuuta 1978 tehdyllä sopimuksella, 17 artiklan ensimmäisen kappaleen toisen virkkeen kolmatta vaihtoehtoa on tulkittava seuraavalla tavalla:

1) Sopimuspuolten katsotaan hyväksyneen oikeuspaikkalausekkeen, kun niiden käyttäytyminen vastaa sillä kansainvälisen kaupan alalla, jolla ne toimivat, noudatettua kauppatapaa, jonka sopimuspuolet tunsivat tai joka niiden olisi pitänyt tuntea.

2) Kauppatavan olemassaolo, joka on todettava sillä kaupan alalla, jolla sopimuspuolet harjoittavat toimintaansa, on näytetty toteen silloin, kun alalla toimivat noudattavat yleisesti ja säännöllisesti tiettyä käytäntöä tehdessään tietyntyyppisiä sopimuksia.

   Ei ole tarpeen, että tällainen käytäntö näytetään toteen tiettyjen maiden eikä varsinkaan kaikkien sopimusvaltioiden osalta.

   Kauppatavan tietynlaista julkistamista ei voida systemaattisesti vaatia.

   Kauppatapaa vastaava käytäntö ei lakkaa olemasta kauppatapa oikeuspaikkalauseketta koskevan riitauttamisen vuoksi.

3) Noudatettavan muodon käsitteeseen liittyviä konkreettisia vaatimuksia on arvioitava yksinomaan kyseisen kansainvälisen kaupan alan kauppatavan perusteella ilman, että kansallisten säännösten mukaiset mahdolliset erityisvaatimukset otettaisiin huomioon.

4) Sitä seikkaa, tunsivatko sopimuspuolet kauppatavan, on arvioitava oikeuspaikkalausekkeen sisältävän sopimuksen alkuperäisten sopimuspuolten osalta, eikä niiden kansallisuudella ole tältä osin merkitystä. Sopimuspuolten katsotaan tuntevan kauppatavan riippumatta sen julkistamistavasta, kun sillä kaupan alalla, jolla sopimuspuolet toimivat, noudatetaan tiettyä käytäntöä niin yleisesti ja säännöllisesti tietyntyyppisiä sopimuksia tehtäessä, että sen voidaan katsoa olevan vakiintunut käytäntö.

5) Oikeuspaikkalausekkeessa määrätyn tuomioistuimen valintaa voidaan arvioida vain niillä perusteilla, jotka liittyvät 27.9.1968 tehdyn yleissopimuksen 17 artiklassa määrättyihin vaatimuksiin. Perusteilla, jotka koskevat liittymää riidan ja valitun tuomioistuimen välillä, lausekkeen pätevyyttä tai valitussa tuomioistuimessa sovellettavia vastuuta koskevia aineellisia sääntöjä, ei ole merkitystä näiden vaatimusten kannalta.

Rodríguez Iglesias Kapteyn Jann Mancini

Gulmann Murray Edward Ragnemalm

Sevón Wathelet Schintgen

Julistettiin Luxemburgissa 16 päivänä maaliskuuta 1999.

R. Grass G. C. Rodríguez Iglesias

kirjaaja presidentti